

З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ТА ПИСЕМНОСТІ

<https://doi.org/10.37919/0201-419X-2023.98.13>

УДК 811.16: 81.37

АНТРОПОНІМИ З ОСНОВОЮ ЖИД- У СЛОВ'ЯНСЬКОМУ МОВНОМУ ПРОСТОРИ: АРЕАЛ, СТРУКТУРА, ЕТИМОЛОГІЯ

ВЕРБИЧ

Святослав Олексійович,

доктор філологічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник, відділ історії української мови та ономастики, Інститут української мови НАН України;

вул. Михайла Грушевського, 4,
м. Київ, Україна;

e-mail: sviatoverb@ukr.net

ORCID: 0000-003-4671-1898

Sviatoslav

VERBYCH,

Doctor of Philology, Senior Researcher in the Department of History of the Ukrainian Language and Onomastics, Institute of Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine;

4 Mykhailo Hrushevskyyi St., Kyiv, 01001,
Ukraine;

e-mail: sviatoverb@ukr.net

*Статтю присвячено структурно-семантичному дослідженню власних особових назв із основою Жид-, відзначених у різних слов'янських іменникáх. Серед них наявні, зокрема, антропоніми з основою Жид-, яку пов'язують з етнонімом жид 'євреї', поширеним у всіх слов'янських мовах. Утім частина власних особових назв із основою Жид- має іншу природу, що, наприклад, сягає дієслівного кореня жид- < жидати 'чекати' або нечленного прикметника жид < псл. *židъ(jь) 'рідкий'. На основі системного лінгвістичного аналізу всіх складників слов'янського іменника з основою Жид- здійснено розмежування таких омонімічних антропонімів.*

Ключові слова: антропонім, двоосновні імена, етнонім *жид*, прізвиська, прізвища, слов'янський антропонімікон.

Власні особові назви, що функціонують у сучасних слов'янських мовах, охоплюють різні категорії – імена, прізвища, імена по батькові (в Україні, Білорусі, Росії) й прізвиська. Ці складники слов'янського антропонімікону виникли не одночасно, а сформувалися поступово, у різні періоди історії слов'янських мов.

Як відомо з ономастичних досліджень, основу антропонімії загалом і слов'янської зокрема становлять власні особові імена, які властиві людині з давніх-давен. Фахівці аргументовано доводять, що в давній, праслов'янський, період розвитку історії слов'янських мов панівною була однолексемна система іменування особи, а перехід до багатолексемної форми називання людини відбувався вже в писемний період, причому в різних слов'янських народів у різний час [Кравченко 2014: 24]. Скажімо, дволексемні форми іменування наших предків (ім'я + патронім із суфіксом *-ич*) відзначені вже в пам'ятках домонгольського періоду – в XI–XII ст. [Пахомова 2019: 49].

До найдавнішого, праслов'янського, складника слов'янського антропонімікону дослідники відносять три групи імен: 1) імена-композиції; 2) відкомпозиційні скорочення (гіпокористики); 3) відапелятивні особові назви [Петріца 2012: 202]. У наведеному переліку слов'янські двоосновні імена найархаїчніші, оскільки цю словотвірну модель успадковано з праіндоєвропейської мови [Milewski 1993: 226]. Пізніше вони відійшли на периферію слов'янської антропонімічної системи, проте не зникли зовсім і досі функціонують у різних слов'янських мовах.

Більшою мірою серед слов'янських автохтонних власних особових назв представлені, однак, відкомпозиційні й відапелятивні деривати. Серед них вирізняємо наявні у всіх слов'янських мовах антропоніми з основою *Жид-*, яку зазвичай пов'язують з етнонімом *жид* 'єврей'. Утім частина власних особових назв із основою *Жид-* має іншу природу: одні сягають дієслівного кореня *жид-* < *жидати* < *жьдати* 'чекати'; інші – нечленного прикметника *жид* < псл. **židъjь* 'рідкий'. Розмежувати такі формально однакові антропонімооснови можна лише за умови

системного (структурно-семантичного) аналізу всіх складників слов'янського іменника з основою *Жид-*, що і пропонуємо в нашій статті.

Перш ніж визначити критерії розмежування відетнонімних антропонімів із основою *Жид-* й омонімічних власних особових назв з іншою мотивацією твірної основи, з'ясуємо, як давно в слов'янському мовному просторі функціонує лексема *жид* з етнічною семантикою. Промовисте свідчення її давньої слов'янської історії – поширеність у всіх слов'янських мовах: укр., рос., болг. *жид*, блр. *жыд*, пол. *żyd*, чеськ., словц., в.-луж., словн. *žid*, н.-луж. *žyd*, похідне серб. *жидов* (ЕСУМ 2: 196). Констатація в етимологічній літературі факту слов'янського засвоєння цього етноніма зі ст.-італ. *giudeo* 'єврей' у дописемний період (ЕСУМ 2: 196; Machek: 727) не дає відповіді на питання, коли це сталося. Водночас фонетична зміна задньоязикового *g* > *ж* перед голосним переднього ряду *i* в усіх слов'янських мовах свідчить, що це запозичення відбулося в праслов'янську добу, коли діяли процеси, зумовлені першим перехідним пом'якшенням задньоязикових приголосних, тобто в початковий період нової ери [ІУМ 1979: 95]. Постає, втім, питання: якщо етнонім *жид* так рано утвердився в слов'янському континуумі, то чому відетнонімні антропоніми з основою *Жид-* відзначені в слов'янських мовах досить пізно – у XIV–XVII ст. Пор., наприклад: ст.-укр. *Жидь*, 1401 р. < *жидь* 'єврей' (ССУМ 1: 360), похідні ст.-блр. *Жидко*, 1640 р. (Тупиков: 149) < ст.-блр. *жидокъ* (XVI ст.) < *жидь* 'єврей' (ГСБМ 10: 29), ст.-пол. *Żydek*, 1385 р., *Żydko*, 1384 р., *Żydziec*, 1385 р. < *żyd* 'єврей' (Rymut II: 766). Напевно, це зумовлено тим, що відетнонімні антропоніми з основою *Жид-* почали поширюватися на слов'янських землях уже в постхристиянський період і, ймовірно як прізвиська, мали негативну конотацію, пов'язану із семантикою 'хитрий, лукавий, підступний'. Іншою причиною, що вплинула на пізній характер відетнонімних антропонімів із основою *Жид-* у слов'янському іменникові, були власні особові назви з основою *Жид-* іншої мотивації, що здавна побутували в антропоніміконі слов'ян. Пор., наприклад, давньослов'янські двоосновні імена на зразок *Жидимир* (*Židimir*), *Жидислав* (*Židislav*), перший складник яких пов'язують із псл. **žid-* < **židati* < **žьdati*

[Fischer 1967: 119; Топоров 1993: 62]. З іншого боку, компонент *Жид-* у деяких слов'янських композитах міг бути мотивований псл. **žid-* < **židъjь* 'рідкий' > 'негустиий'.

Отже, як бачимо з викладеного вище, однозначно трактувати слов'янські антропоніми *Жид* (*Žid*, *Žyd*) як відетнонімні не варто, оскільки принаймні частина таких назв, безсумнівно, виникла на місцевому слов'янському ґрунті. З огляду на це треба погодитися зі слушною думкою знаного українського антропоніміста М.Л. Худаши, який зазначав, що особова назва *Жидь* «за співзвучністю хоч і збігається з відетнонімним утворенням *жидь* 'єврей', насправді генетично, за винятком цієї співзвучності, не має з ним нічого спільного, оскільки це, без сумніву, відантропонімне відкомполітичне утворення, яке виникло шляхом усічення слов'янських автохтонних особових імен-композитів з препозитивним компонентом *Жид*[*u*, *e*, *o*]-» [Худаш 1995: 106–107]. Ще більше розвинув цю думку П.П. Чучка, зауваживши, що доіменна семантика антропонімооснови *Жид-* у слов'ян пов'язана з дієсловом *ждати* 'вижити, чекати'. Однак із кінця середньовіччя основу *Жид-* українці (й, очевидно, інші слов'яни. – С.В.) починають сприймати як етнонім із первісним значенням 'єврей'. Таким чином, антропонімооснова *Жид-* «стає омонімічною, і тому розрізняти два її первісні значення у ряді випадків досить важко» [Чучка 2011: 186]. До міркувань П.П. Чучки додамо, що в розмежуванні слов'янських власних особових назв із основою *Жид-* маємо враховувати не тільки два значення – відетнонімне й пов'язане з дієсловом *ждати* < *ждати*, – а й деякі інші, зокрема відприкметникове, що сягає нечленного прикметника псл. **žid-* < **židъjь* 'рідкий', а також семми побутового та зооморфного характеру (див. далі).

У центрі групи відетнонімних власних особових назв із основою *Жид-* власне антропонім *Жид*, який відзначений у староукраїнській мові – *Жидь*, 1401 р. < ст.-укр. *жидь* 'єврей' (ССУМ 1: 360). Звісно, стверджувати на всі 100%, що це так, не можна, оскільки це ім'я може бути давньослов'янським, співвідносним із дієсловом *ждати* 'чекати' та композитними іменами на зразок *Жидислав* [Чучка 2011: 186]. Водночас не варто відкидати й інші можливості інтерпретації внутрішньої

форми антропонімів: укр. *Жид* (пор. діал. *жид* ‘скупа людина’, ‘горобець’ (ССГ: 114)), болг. *Жидо* (пор. діал. *жид* ‘казковий велетень’ (Илчев: 204)).

У слов’янському іменникові представлені й численні суфіксальні деривати від антропонімооснови *Жид-*, які також можна пов’язувати з етнонімом *жид* ‘єврей’. До таких відносимо укр. антропоніми: закарпат. *Жидов*, *Жидович* < антропоніма *Жид* (Чучка: 224–225), буков. *Жидик* (СП: 143) ~ гуцул. *жідик* ‘жид (зневажливо)’ (Гнатишак: 182), ст.-укр. *Жидокъ*, 1545 р. [Чучка 2011: 187]; волин. *Жидок* (Аркушин: 137) < ст.-укр. *жидокъ* ‘єврейчик’ (СУМ XVI–XVII 9: 162), зх.-пол. *жидок* ‘молодий єврей’ (СЗГ: 154), гуцул. *жидок* ‘жид (зневажливо)’ (Гнатишак: 183); ст.-укр. *Жидовец*, 1649 р. (Ковальчук: 91) ~ рос. *жидовец* ‘жид’ (Унбегаун: 111); *Жидяга*, 1632 р. (Тупиков: 149) < *Жид* + суфікс *-яга* (з експресивним значенням (ЕССЯ 9: 120)); блр. *Жыдко*, *Жыдок*, *Жыдзін*, *Жыдовіч* (Бірыла: 150) < д.-рус. *жидинь* ‘єврей’ (ЕСУМ 2: 196), ст.-блр. *жидокъ* ‘зменш. від жид’, XVI ст. (ГСБМ 10: 29); ст.-рос. *Жидило*, 1347 р. (Тупиков: 149) < *Жид* + суфікс *-ило* (з експресивним значенням; пор. укр. *Іванило* (Трійняк: 144)); рос. *Жидков* < *Жидок* < *жидок* ‘маленький єврей’ (Унбегаун: 142); ст.-пол. *Żydek*, 1385 р., *Żydow*, 1398 р., *Żydowicz*(z), 1474 р., *Żydowiec*, 1470–1480 рр. (SSNO VI/3: 375), *Żydowin*, 1204 р. < *żydowin* ‘жид’ (Rymut II: 766); чеськ. *Židek*, *Židov* (Beneš: 202) < чеськ. *žid* ‘єврей’ (Machek: 727); хорв. *Židov*, *Židovec* (Leksik: 759) ~ серб. *жидов* < *жид* (ЕСУМ 2: 196).

Деякі антропоніми з основою *Жид-*, що можуть мати й іншу мотивацію, розглядаємо насамперед як первісні прізвиська. Серед них, зокрема, теперішні прізвиська: укр. буков. *Жидик* (СП: 43) < місц. *жідик* ‘комаха, що завдає шкоди соняшнику’ (СБГ: 114), закарпат. *Жидик* < місц. *жидик* ‘горобець’, ‘комаха’ (Чучка: 224), пор. ще поділ. *жідик* ‘чорний польовий жук’ (МСПГ: 149); волин. *Жидок* (Аркушин: 137) < *жидок* ‘горобець’, ‘чорнобривець’ (СЗГ: 154); хорв. *Židak* (Leksik: 759) < *židak* ‘гнучкий’ (Skok III: 680) < **židьkь* ‘рідкий’. До наведеного переліку треба додати і ст.-рос. прізвисько *Жидоусовъ*, 1700 р. [Шульгач 2022: 112], що похідне від двоосновного прізвиська *Жидоусъ*, перший складник якого *Жид-*, пов’язаний із

коротким прикметником *жид* < псл. **židь* ‘рідкий’ (Черных I: 302). Семантику основи цього прізвиська мотивувало значення *‘чоловік із рідкими (негустими) вусами’. Тут важливо відзначити, що континуанти псл. **židькъ* ‘рідкий’ розвинули в слов’янських мовах широку палітру значень, які могли мотивувати первісну семантику відповідних антропонімів. Пор. у цьому контексті рос. діал. *жидкий* ‘про фізично слабку людину’ (СРНГ 9: 169), слвн. *židek* ‘м’який’ (Bezljaj V: 453), серб. *жідак* ‘тонкий’ (ЭСБМ 3: 262–263) тощо.

Стосовно питомих, генетично слов’янських антропонімів із основою *Жид-*, то впевнено можна стверджувати, що до таких належать давні двоосновні імена з препонентом *Жид-* і похідні від них патроніми, наприклад: слов’янське *Жидеборь* (Морошкин: 85), ст.-укр. *Sidizlou* (*Жидиславь*), 1217 р. [Чучка 2011: 186–187], *Жидиславь*, 1252 р. (Тупиков: 149), д.-рус. *Жидославичь*, 1174 р., *Жидиславичь*, 1175 р., ст.-рос. *Жидомирчь*, 1327 р. (Морошкин: 85), *Жидомирович*, 1314 р. (Веселовский: 114), чеськ. *Zidebor*, **Židemir* [Hosák 1980 II: 823]. Перший складник у наведених іменах однозначно походить від дієслова *жидати* ‘чекати, ждати, сподіватися’, що, своєю чергою, пов’язаний зі *ждати* з тією самою семантикою. Зауважмо, якщо в сучасних слов’янських мовах дієслово *жидати* не представлено, окрім префіксальних похідних на зразок рос. *выжидать*, *дожидать(ся)*, *ожидать*, *пережидать* (Черных I: 94). У минулому вербатив *жидати* функціонував у слов’янському мовному просторі як безпрефіксний, про що свідчать д.-рус. *жидати*, *жиду* ‘ждати’ (Срезневский I: 869), ст.-блр. *жидати* ‘прагнути’ (ГСБМ 10: 27). Саме ця дієслівна основа й мотивувала семантику першого складника *Жид-* давніх слов’янських композитів на зразок *Жидеборь* / *Židebor* – ‘той, хто жде (прагне) боротьби’; *Жидомирь* / *Жидомирь* – ‘той, хто сподівається на мир’; *Жидиславь* / *Жидославь* – ‘той, хто очікує на славу’. З огляду на це дослідники справедливо вбачають у першій основі цих власних особових назв псл. **žid-*: **židati* [Fischer 1967: 119; Топоров 1993: 62]. Зважаючи на це, вважаємо помилковим припущення М.Л. Худаши та М.О. Демчук про те, що перший складник *Жид-* у слов’янських іменах *Жидеборь*, *Жидиславь* / *Жидославь*, *Жидомирь* вторин-

ного походження – від первинного *Сьдѣ-*, способом переходу *Сьдѣславъ* > *Здѣславъ* > *Ждиславъ* > *Жидиславъ*; або від *Жит-* – унаслідок озвучення кінцевого *-т-* [Худаш 1991: 187].

Також до антропонімів із невідетнонімною основою *Жид-* із певністю можна віднести укр. прізвище *Дождид* (Редько 1: 320), що постало безафіксімним способом від дієслова *дождидати* (Грінченко 1: 410) < псл. **dožidatiŝe* (ЕССЯ 5: 91). Імовірним дериватом від дієслівної основи *жидати* можна вважати також укр. прізвище *Жиданюк*, твірним для якого є антропонім **Жидан*, який, проте, М.М. Габорах уважає утворенням із суфіксом *-ан* від особової назви *Жид*, мотивованої етніонімом *жид* або ж апелятивом із переносним значенням ‘скупа, хитра людина’ [Габорах 2019: 183]. На мою думку, антропонім **Жидан* треба кваліфікувати інакше – як результат онімізації короткого дієприкметика **жидан* < *жиданий* < *жидати*, так як споріднене слов’янське ім’я *Ждан* < *ждан(уй)* < *ждати*. У такому разі так само варто пояснювати й хорв. ім’я *Židan* (Leksik: 759).

Очевидно, що в колі власних особових назв із невідетнонімною основою *Жид-* треба розглядати й ст.-болг. антропонім *Жидом*, XII ст., який Й. Заїмов уважає дериватом від композита *Жидомир* (Заїмов 1977: 106). Це ж ім’я стало твірним і для білоруського ойконіма *Жыдомля* в Гродненській обл. [Шульгач 2015: 217]. З огляду на поширення споріднених дериватів у несуміжних слов’янських регіонах В.П. Шульгач слушно реконструює псл. антропонім **Židomъ* [Шульгач 2015: 217]. До переліку наведених назв відносимо й чеськ. антропонім **Židen*, твірний для моравського ойконіма *Židenice* (1210 р. – *Sidinic*), який Л. Госак і Р. Шрамак виводили від композита *Židebor* чи **Židemir* [Hosák 1980 II: 823].

Щодо д.-рус. імені *Жидята*, 1036 р., а також ст.-рос. *Жидята*, 1219 р. (Тупиков: 149), які Л.Л. Гумецька тлумачила як деривати із суфіксом *-ят-* від антропоніма *Жид* [Гумецька 1963: 18], то їх не можна трактувати однозначно як особові назви з невідетнонімною основою *Жид-*, оскільки твірний антропонім *Жид* може мати різну мотивацію. Так само і хорв. антропонім *Židaj* (Leksik: 759), з одного боку, можна вважати утворенням від імовірного **židaj* < *židati* + суфікс *-aj*, зважаючи на те, що цей формант оформлював віддієслівні іменники [Brozović-

Roščević 1994: 19]. Проте з іншого – в антропонімах суфікс *-ай* приєднувався часто й до іменних основ на зразок укр. *Бородай* < *Борода*, надаючи їм певного пейоративного забарвлення [Скорук 1997: 219].

Отже, у слов'янському мовному просторі власні особові назви з основою *Жид-*, за свідченням письмових джерел, відзначені вже в XII ст. і становлять вагомий частку місцевих іменників. Структурно-семантичний аналіз цих антропонімів засвідчив, що вони утворюють три групи: 1) назви, у складі яких основа *Жид-* < *жидати* 'чекати, ждати': *Жидеборь*, *Жидимирь* / *Жидомирь*, *Жидиславь* / *Жидославь*, *Жидомь*, *Дожид*; 2) назви з відетнонімною мотивацією основи *Жид-* < *жид* 'єврей'; 3) назви, основа *Жид-* яких сягає нечленного прикметника *жид* < псл. **židъ* 'рідкий': ст.-рос. **Жидоусь* > *Жидоусовь*, хорв. *Židak*. Констатуємо, що деякі локальні прізвища, що розвинулися на основі прізвиць, можуть мати іншу доонімну семантику на зразок укр. *Жидик* < місц. *жидик* 'горобець'.

Габорак М.М. Прізвища Галицької Гуцульщини. Етимологічний словник. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2019.

Гумецька Л.Л. Ономастичний компонент *-ят-* в українській мові. *Слов'янське мовознавство*. Київ: Вид-во АН УРСР, 1962. Вип. 4. С. 17–32.

Історія української мови. Фонетика. Відп. ред. В.В. Німчук. Київ: Наукова думка, 1979.

Кравченко Л.О. Українська ономастика: антропоніміка: навч. посіб. Київ: Знання, 2014.

Пахомова С. Онімійна номінація в діяхронії. Пряшів, 2019.

Петріца Н.М. Ідентифікаційні можливості однолексемних антропонімів у чеських писемних пам'ятках догуситського періоду. *Студії з ономастики та етимології. 2011–2012*. Відп. ред. О.П. Карпенко, В.П. Шульгач. Київ, 2012. С. 200–212.

Скорук І.Д. Історична антропонімія м. Луцька з точки зору її походження. *Ономастика та етимологія: зб. наук. праць на честь 65-річчя І.М. Железняк*. Київ, 1997. С. 217–223.

Топоров В.Н. Праславянская культура в зеркале собственных имен (элемент **mir-*). *История, культура, этнография и фольклор славянских народов: XI Международный съезд славистов: Доклады рос. делегации*. Москва: Наука, 1993. С. 3–119.

Худаши М.Л., Демчук М.О. Походження українських карпатських і прикарпатських назв населених пунктів (відантропонімі утворення). Київ: Наукова думка, 1991.

Худаши М.Л. Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів (утворення від слов'янських автохтонних відкомпонітованих скорочених особових власних імен). Київ: Наукова думка, 1995.

Чучка П.П. Слов'янські особові імена українців. Історико-етимологічний словник. Ужгород: Ліга, 2011.

Шульгач В.П. Нариси з праслов'янської антропонімії. Київ, 2015. Ч. II.

Шульгач В.П. Нариси з праслов'янської антропонімії. Київ, 2022. Ч. VII.

Brozović-Račević D. O razgraničenju toponima s dočetkom -aj, -aja od apelativa s etimološkim sufiksima -(j)aj, -(j)aja. *Folia onomastica Croatica*. Zagreb, 1994. Knj. 3. S. 17–22.

Fischer R.E. Die Ortsnamen der Zauche. Weimar, 1967.

Hosák L., Šrámek R. Místní jména Moravě a ve Slezsku. Praha, 1970. D. 1; 1980. D. 2.

Milewski T. O pochodzeniu słowiańskich imion złożonych. *Teoria, typologia i historia języka*. Kraków, 1993. S. 226–237.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

Аркушин – Словник прізвищ північно-західної України та суміжних земель. Упоряд., вступ. ст. та редагування Г.Л. Аркушина. Луцьк: Вежа-Друк, 2013.

Веселовский – Веселовский С.Б. Ономастикон: Древнерусские имена, прозвища и фамилии. Москва: Наука, 1974.

Грінченко – Словарь української мови. Упоряд. з дод. власн. матеріалу Б.Д. Грінченко; надрук. з вид. 1907–1909 рр. Київ: Вид-во АН УРСР, 1958. Т. 1–4.

Гнатишак – Гнатишак Ю. Слова з Болехова. Співавт.-лексикографі О. Сімович, Н. Хобзей, Т. Ястремська. Львів, 2017.

ГСБМ – Гістарычны слоўнік беларускай мовы. Рэд. А. Жураўскі, А. Булыка. Мінск: Навука і тэхніка, 1982–2017. Вып. 1–37.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: У 7 т. За ред. О.С. Мельничука. Київ: Наукова думка, 1982–2012. Т. 1–6.

Заимов – Заимов Й. Български именник. София: БАН, 1988.

Илчев – Илчев С. Речник на личните и фамилните имена у българите. София: БАН, 1969.

Ковальчук – Реєстр Війська Запорозького 1649 року (алфавітний покажчик прізвищ). Упоряд. к. істор. н. В.Ф. Ковальчук. 2-ге вид., випр. і доп. Київ: Ліра-К, 2014.

Морошкин – Морошкин М. Славянский именовослов или собрание славянских личных имен в алфавитном порядке. СПб., 1867.

МСПГ – Матеріали до словника подільського говору. Упоряд. І.В. Гороф'янюк. Вінниця: ТОВ «Твори», 2021.

Редько – Редько Ю. Словник сучасних українських прізвищ: у 2-х т. Львів: НТШ, 2007.

СБГ – Словник буковинських говірок. За заг. ред. Н.В. Гуйванюк. Чернівці: Рута, 2005.

СЗГ – Аркушин Г.Л. Словник західнополіських говірок. А–Я. Вид. 2-ге, переробл., випр. і доп. Луцьк, 2016.

СП – Словник прізвищ: практичний словозмінно-орфографічний (на матеріалі Чернівеччини). Уклад.: Н.Д. Бабич, Н.С. Колесник, К.М. Лук'янюк (гол. ред.) та ін. Чернівці: Букрек, 2002.

Срезневский – Срезневский И.И. Матеріали словаря древне-русского языка по письменным памятникам. Санктпетербург: Типографія Императорской Академии Наук, 1893–1912. Т. 1–3.

СРНГ – Словарь русских народных говоров. Под ред. Ф.П. Филина, Ф.П. Сороколетова, С.А. Мызникова. Москва; Ленинград; Санкт-Петербург: Наука, 1966–2021. Вып. 1–52.

ССГ – Словник східнословобожанських говірок. За заг. ред. К.Д. Глуховцевої, В.В. Леснової. Вид. 2, зі змін. і допов. Київ: Талком, 2021.

ССУМ – Словник староукраїнської мови XIV–XVI століть. Ред. кол. Д.Г. Гринчишин, Л.Л. Гумецька (голова), І.М. Керницький. Київ: Наукова думка, 1977–1978. Т. 1–2.

СУМ XVI–XVII – Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.: У 28 вип. Ред. кол. Д. Гринчишин, У. Єдлінська, Я. Закревська та ін. Львів, 1994–2017. Вип. 1–17.

Трійняк – Трійняк І.І. Словник українських імен. Київ: Довіра, 2005.

Тупиков – Тупиковъ Н.М. Словарь древне-русских личных собственных именъ. С.-Петербург: Типографія Н.Н. Скороходова, 1903.

Унбегаун – Унбегаун Б. Русские фамилии. Перевод с англ. Л.В. Куркиной, В.П. Нерознака, Е.Р. Сквайрс; общ. ред. Б.А. Успенского. Москва: Прогресс, 1989.

Черных – Черных П.Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка: в 2 т. Москва: Русский язык, 1993.

Чучка – Чучка П.П. Прізвища закарпатських українців: Історико-етимологічний словник. Львів: Світ, 2005.

ЭСБМ – Этымалагічны слоўнік беларускай мовы. Гал. рэд. В.У. Мартынаў, Г.А. Цыхун. Мінск: Навука і тэхніка, 1978–2017. Т. 1–14.

ЭССЯ – Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд. Под ред. О.Н. Трубачева, А.Ф. Журавлева, Ж.Ж. Варбот. Москва: Наука, 1974–2018. Вып. 1–41.

Beneš – Beneš J. O českých příjmeních. Rejstříky. Sest. V. Doležalová. Praha, 1970.

Bezljaj – Bezljaj F. Etimološki slovar slovenskega jezika. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1977–2007. Knj. I–V.

Leksik – Leksik prezimena Socijalističke Republike Hrvatske. V. Putanec, V. Šimunović. Zagreb: Institut za jezik, 1976.

Machek – Machek V. Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. Praha: Nakl. Československé Akademie věd, 1971.

Rymut – Rymut K. Nazwiska polaków. Słownik historyczno-etymologiczny. Kraków: Wyd-wo Instytutu języka polskiego PAN, 1999–2001. T. I–II.

SSNO – Słownik staropolskich nazw osobowych. Pod red. W. Taszyckiego. Wrocław: Wyd-wo PAN, 1965–1985. T. I–VII.

REFERENCES

Haborak, M.M. (2019). Surnames of the Galician Hutsul region. Etymological dictionary. Ivano-Frankivsk: City of NV (in Ukr.).

Humetska, L.L. (1962). The onomastic component -yat- in the Ukrainian language. *Slavic linguistics*, 4, 17–32 (in Ukr.).

History of the Ukrainian language. Phonetics (1979). Answer ed. V.V. Nimchuk. Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).

Kravchenko, L.O. (2014). Ukrainian onomastics: anthroponymy: teaching. Manual. Kyiv: Znannya (in Ukr.).

Pakhomova, S. (2019). Onymic nomination in diachrony. Pryashiv (in Ukr.).

Petritsa, N.M. (2012). Identification possibilities of monolexical anthroponyms in Czech written monuments of the pre-Hussite period (pp. 200–212). *Studies on onomastics and etymology. 2011–2012*. Answer ed. O.P. Karpenko, V.P. Shulgach. Kyiv (in Ukr.).

Skoruk, I.D. (1997). Historical anthroponymy of the city of Lutsk from the point of view of its origin (pp. 217–223). *Onomastics and etymology: coll. of science works in honor of the 65th anniversary of I.M. Zheleznyak*. Kyiv (in Ukr.).

Toporov, V.N. (1993). Proto-Slavic culture in the mirror of proper names (element *mir-) (pp. 3–119). *History, culture, ethnography and folklore of the Slavic peoples: XI International Congress of Slavs: Doklady ros. delegations*. Moscow: Nauka (in Rus.).

Khudash, M.L., Demchuk, M.O. (1991). The origin of Ukrainian Carpathian and Pricarpathian names of settlements (vidanthroponymic formations). Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).

Khudash, M.L. (1995). Ukrainian Carpathian and Pricarpathian names of settlements (formation from Slavic autochthonous composite abbreviated personal proper names). Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).

Chuchka, P.P. (2011). Slavic personal names of Ukrainians. Historical and etymological dictionary. Uzhgorod: Lira (in Ukr.).

Shulhach, V.P. (2015). Essays on Proto-Slavic anthroponymy. Kyiv. Part II (in Ukr.).

Shulhach, V.P. (2022). Essays on Proto-Slavic anthroponymy. Kyiv. Part VII (in Ukr.).

Brozović-Račević, D. (1994). On the demarcation of toponyms with the beginning of -aj, aja from appeals with etymological suffixes -(j)aj, -(j)aja. *Folia onomastica Croatica*, 3, 17–22 (in Croat.).

Fisher, R.E. (1967). Names of place of Zauche. Weimar (in Germ.).

Hosák, L., Šrámek, R. Place names in Moravia and Silesia. Prague, 1970. D. 1; 1980. D. 2 (in Czech).

Milewski, T. (1993). About the origin of the Slavic difficult names (pp. 226–237). *Theory, typology and history of tongue*. Kraków (in Pol.).

LEGEND

Аркушин – Arkushyn, H.L. (Ed.). (2013). Dictionary of Surnames of North-Western Ukraine and Adjacent Lands. Lutsk: Vezha-Druk (in Ukr.).

Веселовский – Veselovsky, S.B. (1974). Onomasticon: Old Russian names, nicknames and surnames. Moscow: Nauka (in Rus.).

Грінченко – Hrinchenko, B.D. (Ed.). (1958). Dictionary of the Ukrainian language. Vol. 1–4. Imprint with species 1907–1909. Kyiv: Publishing House of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR (in Ukr.).

Гнатишак – Hnatyshak, Yu., Simovych, O., Hobzei, N., Yastremska, T. (2017). Words from Bolekhov. Lviv (in Ukr.).

ГСБМ – Zhuravski, A., Bulyka, A. (Eds.). (1982–2017). Historical dictionary of the Belarusian language. Issue 1–37. Minsk: Science and Technology (in Belarus.).

ЕСУМ – Melnychuk, O.S. (Ed.). (1982–2012). Etymological dictionary of the Ukrainian language: in the 7th volume. Vol. 1–6. Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).

Займов – Zaimov, Y. (1988). Bulgarian name. Sofia: BAN (in Bulgar.).

Илчев – Ilchev, S. (1969). Rechnik in personal and surname names of the Bulgarians. Sofia: BAN (in Bulgar.).

Ковальчук – Kovalchuk, V.F. (Ed.). (2014) Register of the Zaporizhzhya Army of 1649 (alphabetical index of surnames). Kyiv: Lira-K (in Ukr.).

Морошкин – Moroshkin, M. (1867). Slavic name book or a collection of Slavic personal names in alphabetical order. SPb. (in Rus.).

МСБГ – Horofianiuk, I.V. (Ed.). (2021). Materials for the dictionary of the Podil dialect. Vinnytsia: TOV “Tvory” (in Ukr.).

Редько – Redko, Yu. (2007). Dictionary of modern Ukrainian surnames: in 2 vols. Lviv: NTSh (in Ukr.).

СБГ – Huivaniuk, N.V. (Ed.). (2005). Dictionary of Bukovinian idioms. Chernivtsi: Ruta (in Ukr.).

СЗГ – Arkushyn, H.L. (2016). Dictionary of Western Polish idioms. А–Я. 2nd, convert., correct. and supplemented. Lutsk (in Ukr.).

СП – Babich, N.D., Kolesnyk, N.S., Lukyaniuk, K.M. and others (Eds.). (2002). Dictionary of surnames: practical word-changing and orthographic (based on the material of Chernivtsi region). Chernivtsi: Bukrek (in Ukr.).

Срезневский – Sreznevsky, I.I. (1893–1912). Materials of the dictionary of the Old Russian language according to written monuments. Vol. 1–3. St. Petersburg: Printing house of the Imperial Academy of Sciences (in Rus.).

СРНГ – Filina, F.P., Sorokoletova, F.P., Myznikov, S.A. (Eds.). (1966–2021). Dictionary of Russian folk dialects. Issue. 1–52. Moscow; Leningrad; St. Petersburg: Nauka (in Rus.).

ССГ – Hlukhovtseva, K.D., Lesnova, V.V. (Eds.). (2021). Dictionary of East Slobodan dialects. Kyiv: Talkom (in Ukr.).

ССУМ – Hrynchyshyn, D.H., Humetska, L.L., Kernytskyi, I.M. (Ed.). (1977–1978). Dictionary of the Old Ukrainian language of the XIV–XVI centuries. Vol. 1–2). Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).

СУМ XVI–XVII – Hrynchyshyn, D., Yedlinska, U., Zakrevska, Ya. and others. (Eds.). (1994–2017). Dictionary of the Ukrainian language of the 16th – first half of the 17th centuries: in 28 issues. Vol. 1–17. Lviv (in Ukr.).

Трійняк – Triiniak, I.I. (2005). Dictionary of Ukrainian names. Kyiv: Dovira (in Ukr.).

Тупиков – Tupikov, N.M. (1903). Dictionary of ancient Russian personal proper names. St. Petersburg: N.N. Skorokhodov (in Rus.).

Унбегаун – Unbegaun, B. (1989). Russian surnames. Translation from English. L.V. Kurkina, V.P. Neroznak, E.R. Squires; total ed. B.A. Uspensky. Moscow: Progress (in Rus.).

Черных – Chernykh, P.Ya. (1993). Historical and etymological dictionary of the modern Russian language: in 2 volumes. Moscow: Russkiy jazyk (in Rus.).

Чучка – Chuchka, P.P. (2005). Surnames of Transcarpathian Ukrainians: Historical and etymological dictionary. Lviv: Svit (in Ukr.).

ЭСБМ – Martynov, V.U., Tsihun, G.A. (Ed.). (1978–2017). Etymological dictionary of the Belarusian language. Vol. 1–14. Minsk: Navuka i technika (in Belarus.).

ЭССЯ – Trubachev, O.N., Zhuravlev, A.F., Warbot, Zh.Zh. (Eds.). (1974–2018). Etymological Dictionary of Slavic Languages: Proto-Slavic Lexical Fund. Issue 1–41. Moscow: Nauka (in Rus.).

Beneš – Benesh, J. (1970). About Czech surnames. Registers. Compiler V. Doležalová. Prague (in Czech).

Bezlaj – Bezlaj, F. (1977–2007). Etymological dictionary of the Slovenian language. Vol. I–V. Ljubljana: Slovenian Academy of Sciences and Arts (in Sloven.).

Leksik – Lexicon of Surnames of the Socialist Republic of Croatia (1976). V. Putanec, V. Šimunović. Zagreb: Language Institute (in Croat.).

Machek – Machek, V. (1971). Etymological dictionary of the Czech and Slovak languages. Prague: Nakl. Czechoslovak Academy of Sciences (in Czech).

Rymut – Rymut, K. (1999–2001). Surnames of Poles. Historical and etymological dictionary. T. I–II. Krakow: Publishing House of the Polish Academy of Sciences (in Pol.).

SSNO – Taszycki, W. (Ed.). (1965–1985). Dictionary of old Polish personal names. Vol. I–VII. Wrocław: Publishing House of the Polish Academy of Sciences (in Pol.).

Статтю отримано 20.02.2023

Svyatoslav Verbych

ANTHROPONYM WITH BASE A ZHYD- IN THE SLAVIC LANGUAGE AREA: AREA, STRUCTURE, ETYMOLOGY

The article is devoted to the structural-semantic study of proper personal names with the base a *zhyd-*, noted in various Slavic names. The author described anthroponyms with the base a *zhyd-*, which are associated with the ethnonym *zhyd* ‘jew’, common in all Slavic languages. Part of proper personal names with this stem has a different meaning. It is connected with the verb root *zhyd-* < *zydaty* ‘to wait’ or the infinitive adjective *zhyd* < psł. **židь(jь)* ‘liquid’. The criteria for distinguishing anthroponyms with the base a *zhyd-*, which are derived from an ethnonym, and homonymous proper personal names with a different motivation of the creative basis were defined. The article differentiates such homonymous anthroponyms on the basis of a systematic linguistic analysis of all components of Slavic proper names with this basis. Different semantic types of Slavic anthroponyms with the base a *zhyd-* are distinguished: 1) motivated by the ethnonym *zhyd*; 2) connected with the verb *zydaty* < *zdaty* or with the adjective *zyd(yj)* < psł. **židьjь* ‘liquid’; 3) motivated by semes of a domestic and zoomorphic nature (proper nicknames). From these facts, one may conclude that it is inappropriate to unambiguously interpret Slavic anthroponyms with the base a *zhyd-* as derivatives of ethnonyms. It should be stressed that at least part of such names undoubtedly arose on local Slavic soil and have a different motivation. Linguistic analysis of Slavic anthroponyms with the base a *zhyd-* at the diachronic level confirmed: 1) in the Slavic language space, such proper personal

names, according to written sources, were noted already in the 12th century; 2) the structural-semantic and etymological characteristics of the corresponding anthroponyms gave the possibility to qualify them within semantic groups: a) names with the base *zhyd-* < *zydaty* ‘to wait’; b) names with the ethnonymic motivation of the base *zhyd* ‘jew’; c) names, the base of which goes back to the indeterminate adjective *zhyd* < psl. **židъ(jь)* ‘liquid’; 3) some local surnames developed on the basis of nicknames may have a different pre-onym semantics; 4) anthroponyms with the base a *zhyd-*, regardless of the motivation of their internal form, are widespread in various Slavic languages already in the early historical period and constitute a significant share of local proper names.

Key words: anthroponym, two-base names, ethnonym *zhyd*, nicknames, surnames, Slavic anthroponymicon.